

مسابقه تسلیحات هسته‌ای هند و پاکستان: دیدگاه‌های ایران و سیاست‌های آینده

ناصر ثقفی عامری - محقق مسائل خلع سلاح و امنیت بین‌المللی

اقتصادی‌اش، خواستار شناسایی خود به‌عنوان یک قدرت بزرگ و داشتن کرسی دائمی در شورای امنیت سازمان ملل متحد بوده است. همان‌طور که اشاره شد، اوضاع جهان در دوران جنگ سرد تا حدی موقعیت ممتاز مورد نظر هند را با توجه به رهبری نهضت عدم تعهد و همکاری‌های راهبردی با ابرقدرت شوروی فراهم می‌کرد. با از بین رفتن جهان دوقطبی و کاهش اهمیت نهضت عدم تعهد و فروپاشی شوروی، هند خود را در وضعی نامناسب یافت. در این میان، نزدیک شدن هند به آمریکا و قبول توصیه‌های صندوق بین‌المللی پول برای باز کردن اقتصاد خود، عملاً نتیجه‌ی مورد نظر هندی‌ها را به بار نیاورد. آمریکا ابتدا در برخورد با هند این کشور را همسان با پاکستان تلقی کرد و این امر بویژه در زمینه خلع سلاح هسته‌ای برای هند که پاکستان را علی‌رغم درگیری‌های پنجاه ساله هم‌طرز خود نمی‌داند و حریف اصلی خویش را چین تلقی می‌کند، گران آمد. از سوی دیگر، تقاضای مؤکد هند برای عضویت دائم در شورای امنیت چندین جدی گرفته نشد. زمان تمدید نامحدود معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و فشارهایی که از ناحیه آمریکا به هند برای الحاق به این پیمان وارد آمد، در واقع مرحله‌ای بود که هند مصمم شد راه اتمی شدن را انتخاب کند و با انجام آزمایش‌های هسته‌ای رسماً به جرگه قدرتهای هسته‌ای بپیوندد و به این ترتیب و به‌زعم زمامداران آن کشور، در جهانی که در آن «سیاست قدرت» حاکم است و داشتن تسلیحات هسته‌ای به‌عنوان کارت ورود به باشگاه قدرتهای بزرگ و از جمله عضویت دائمی شورای امنیت است، توانایی خود را در زمینه تسلیحات هسته‌ای آشکار سازد. در این تصمیم‌گیری، مسائل داخلی هند نیز بی‌تأثیر نبوده است. با ورود هند به

شاید بتوان گفت که یکی از مهمترین تحولات راهبردی نظامی در دوران پس از جنگ سرد با انجام آزمایش‌های هسته‌ای هند و پاکستان روی داده است. البته هنوز زود است که بتوان ارزیابی دقیقی از آثار و نتایج این آزمایش‌ها در سطح منطقه و جهان داشت، لیکن اهمیت موضوع ایجاب می‌کند که یک بررسی اجمالی درباره این رویداد با توجه به دیدگاه‌های ایران و سیاست‌های آینده صورت گیرد.

هند در ۲۱ اردیبهشت ۱۳۷۷ (۱۱ مه ۱۹۹۸) با پنج آزمایش هسته‌ای در واقع روندی را آغاز کرد که زمینه‌های انجام آن از سال‌ها پیش فراهم شده بود. پرسش اساسی این است که هند چرا با توجه به جنبه‌های منفی این اقدام، از جمله احتمال اعمال تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی مبادرت به چنین اقدامی کرده است؟ پاسخ این پرسش را باید در اهداف ملی هند و شرایط و اوضاع بین‌المللی موجود جستجو کرد. هند در سال ۱۹۷۴ به‌هنگام انجام نخستین آزمایش هسته‌ای خود در زمان نخست‌وزیری خانم ایندیرا گاندی از سوی برخی مخالف داخلی تحت فشار قرار گرفت تا آزمایش‌های هسته‌ای خود را در چارچوب یک برنامه تسلیحاتی مشخص آشکارا به جهانیان اعلام کند تا بتواند به جرگه پنج کشور هسته‌ای جهان بپیوندد. اما هند از آنجا که در آن زمان رهبری نهضت عدم تعهد را برعهده داشت و در سیاست‌های اعلامی خویش نفی سلطه و عدم استفاده از تسلیحات هسته‌ای را تبلیغ می‌کرد و از سوی دیگر از روابط نزدیک و کمک‌های بی‌دریغ نظامی اتحاد جماهیر شوروی سابق برخوردار بود، از این کار چشم پوشید. با این حال، هند همواره با اشاره به اینکه از هر پنج نفر ساکنان کره زمین یک نفر هندی است، و همچنین با تکیه بر توانمندی‌های نظامی و

سازد. در این ارتباط هندی‌ها روی تفاهم ضمنی آمریکا که از اوج گیری قدرت چین سخت می‌هراسد، حساب می‌کنند. از این رو بعید نیست که آمریکا با وجود بسیاری شواهد مشخص مبنی بر گرایش هند به اتمی شدن، آمادگی هند برای انجام آزمایش‌های هسته‌ای را عمداً نادیده گرفته باشد.

اما آزمایش‌های هسته‌ای پاکستان در رقابت با هند نیز امری قابل پیش‌بینی بود. در زمان انجام نخستین آزمایش هسته‌ای هند در سال ۱۹۷۴، نخست‌وزیر وقت پاکستان ذوالفقار علی بوتو در واکنش به این اقدام هند گفته بود که پاکستان برای دستیابی به سلاح هسته‌ای از هیچ کوششی فروگذار نخواهد کرد و در این راه و تحمل ریاضت اقتصادی حتی اگر لازم باشد مردم پاکستان با خوردن علف سدجوع خواهند کرد ولی به سلاح هسته‌ای دست خواهند یافت. ساقط شدن دولت بوتو و روی کار آمدن ژنرال ضیاءالحق نیز تغییری در سیاست اتمی شدن پاکستان پدید نیاورد تا آنکه در سال ۱۹۸۸ اعلام شد که پاکستان از توان هسته‌ای برخوردار شده است. رقابت‌های هند و پاکستان سابقهٔ دیرینه دارد و به زمان استقلال این دو کشور و تقسیم شبه قاره بازمی‌گردد. اختلاف اصلی بر سر منطقهٔ کشمیر است که دو کشور تاکنون به سه جنگ تمام‌عیار بر سر آن دست زده‌اند و این منطقه به‌عنوان یک نقطهٔ تشنج و در مقطعی به صورت کانون برخوردهای مرزی میان آنها باقی است. مسئلهٔ کشمیر در هند و پاکستان جنبهٔ ملی پیدا کرده و با احساسات شدید ملی توأم گردیده است؛ لذا در پی آزمایش‌های هسته‌ای اخیر هند، شدت احساسات در پاکستان برای توسل به اقدام مشابه چنان اوج گرفت که زمامداران پاکستان راهی جز انجام آزمایش‌ها در پیش نداشتند. البته در مورد سیاست هسته‌ای پاکستان، گذشته از مسئلهٔ رقابت با هند و عامل تقابل با آن کشور باید به بهره‌برداری پاکستان از این موضوع در جهت یافتن نقش مهمتر در جامعهٔ بین‌المللی و بویژه در جهان اسلام اشاره کرد. از همان زمان انتشار اخبار مربوط به فعالیت‌های هسته‌ای پاکستان، از سلاح هسته‌ای آن کشور بعنوان «بمب اسلامی» یاد شده است. این تبلیغات هرچند از سوی محافل خارجی و به‌منظور بزرگنمایی تهدید کشورهای اسلامی و در جهت انزوای آنها صورت می‌گیرد، اما به نظر می‌رسد که گرچه پاکستان رسماً این موضوع را تکذیب می‌کند، ولی باطناً از این موضوع به خود می‌بالد. نکتهٔ حائز اهمیت دیگر در تصمیم پاکستان برای اتمی شدن، کاهش اهمیت راهبردی پاکستان برای آمریکا و جهان غرب پس از خروج شوروی از افغانستان و فروپاشی آن کشور بوده است. به‌عقیدهٔ برخی از ناظران، در یک مقطع حساس پاکستان با کمک به سربرآوردن طالبان و پشتیبانی از آنها کوشیده است موقعیت از دست‌رفته را با یافتن نفوذ در افغانستان جبران کند لیکن این سیاست در عمل با موانع و مشکلات عمده‌ای مواجه گردیده و عملاً پاکستان را در بن‌بست قرار داده است. تلاش پاکستان برای خروج از این وضع و

دورهٔ دولت‌های ائتلافی و شکننده بودن ثبات این دولت‌ها، هند نخستین بار در سال ۱۹۹۵ به مرحلهٔ انجام آزمایش‌های هسته‌ای نزدیک شد. در آن زمان دولت نارسیمهارائو با مشکلات عدیده از جمله ورود اتهام فساد به برخی از وزیران و مقامات عالی‌رتبهٔ دولت خود روبرو بود. در چنین شرایطی انجام آزمایش‌های هسته‌ای به عنوان عاملی برای انحراف افکار عمومی از مشکلات داخلی و تحکیم وحدت ملی مورد بررسی قرار گرفت. با وجود این، به عللی که هنوز مشخص نیست این برنامه برای مدتی به تعویق افتاد. دولت ائتلافی فعلی به‌رهبری حزب «بهاراتیا جاناتا» که چند سال پیش از رسیدن به قدرت یکی از برنامه‌های خود را اتمی شدن هند اعلام نموده بود، کمتر از سه ماه پس از رسیدن به قدرت این وعدهٔ انتخاباتی خود را به مرحلهٔ اجرا گذارد. شایان توجه است که دولت هند زمانی مبادرت به آزمایش‌های هسته‌ای کرد که در اثر ملاحظات سیاسی و جذب احزاب ائتلافی ناچار از تعدیل برخی از مواضع حزبی خود بویژه در برابر مسلمانان گردید و این امر موجب ناخشنودی عناصر افراطی ملی‌گرای هند و فعالان حزب مذکور شده بود. به هر حال به نظر می‌رسد که دولت هند با در نظر گرفتن جمیع جهات و از جمله موارد زیر به آزمایش‌های هسته‌ای دست زده است:

۱. هندی‌ها امیدوارند واکنش کشورهای غربی و بویژه آمریکا به صورت تحریم‌های اقتصادی، با توجه به تعارض منافع قدرتهای مزبور پدیده و درازمدت نباشد. افزون بر این، هند صرف نظر از نیاز به سرمایه‌گذاری‌های خارجی برای توسعهٔ اقتصادی خود، به لحاظ برخوردار از ساختار اقتصادی سنتی چندان آسیب‌پذیر نیست و می‌تواند تحریم‌ها را در حدی که تاکنون مطرح شده است به آسانی تحمل کند.

۲. هند در انتقاد از نحوهٔ عملکرد قدرتهای هسته‌ای و جنبه‌های تبعیض آمیز بیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای مواضع محکمی داشته است. کشورهای دارندهٔ جنگ افزارهای هسته‌ای، علی‌رغم تداوم مذاکرات خلع سلاح در سالهای گذشته، هنوز با وجود تصریح بیمان مذکور برنامهٔ زمانبندی شده‌ای برای حذف سلاح‌های هسته‌ای ارائه نکرده‌اند. از سوی دیگر، با وجود خاتمهٔ جنگ سرد، دکترین بازدارندگی هسته‌ای همچنان از سوی کشورهای مذکور مورد دفاع است. گذشته از این، چشم‌پوشی از فعالیت‌های هسته‌ای اسرائیل اعتماد عمومی را به حسن نیت کشورهای دارندهٔ سلاح هسته‌ای و در ارتباط با تعهدات بین‌المللی آنها کاهش داده است. به نظر می‌رسد که هند امیدوار است بتواند با توجه به شرایط فوق اقدام خود را نزد افکار عمومی جهان توجیه کند.

۳. دست آخر، هند با ملاحظهٔ معادلات در حال شکل‌گیری در جهان و نقش فزایندهٔ چین به‌عنوان یک قدرت طراز اول جهانی می‌کوشد با اقدام اخیر، خود را به‌عنوان قدرت همسنگ چین مطرح

مشکلات داخلی اعم از بر خوردهای فرقه‌ای و قومی و همچنین مسائل اقتصادی موجب گردید که رهبران این کشور برای جلب افکار عمومی به قدرت‌نمایی نظامی توجه کنند و در این راستا به آزمایش موشک میان‌برد «غوری» پرداختند. این اقدام یکی از عواملی بود که در تصمیم‌گیری هند برای انجام آزمایشهای هسته‌ای و آغاز مسابقه هسته‌ای در آسیای جنوبی مؤثر افتاد.

این که دو کشور هند و پاکستان از لحاظ فن‌آوری سلاحهای هسته‌ای و سیستمهای حامل آن تا چه حد پیشرفت کرده‌اند، هنوز اطلاعات موثقی در دست نیست. هند مدعی شده است که طی پنج آزمایش هسته‌ای خود هر دو نوع سلاح اتمی و هیدروژنی را با موفقیت آزمایش کرده است و در حال حاضر برنامه‌ای برای ادامه آزمایشها ندارد. این گفته را چنین می‌توان تعبیر کرد که در بیست و چند سال که از نخستین آزمایش هسته‌ای هند می‌گذرد این کشور موفق شده است فن‌آوری شایسته‌ای در تمام زمینه‌های لازم به دست آورد و با آزمایش آنها به هدف نهایی خود دست یابد. از سوی دیگر، پاکستان نیز ادعاهای مشابهی کرده است.

آثار مسابقه هسته‌ای میان هند و پاکستان در سطح روابط دو کشور مذکور و در سطح منطقه و جهان قابل بررسی است.

مسلم است که روابط پر از تنش هند و پاکستان با توجه به توان هسته‌ای آنها، در يك مناقشه احتمالی متضمن خطرات مهمی نه تنها برای این دو کشور بلکه برای منطقه و کل جهان خواهد بود. از این رو ملاحظه می‌شود که تلاشهای بین‌المللی در وهله نخست متوجه التزام دو طرف به خودداری از حمله به یکدیگر است.

در سطح منطقه، کشورهای همسایه نگرانی شدید خود را از بروز این مسابقه در نزدیکی مرزهای خود ابراز نموده‌اند. بررسی مسئله امنیت نظامی کشورهای همجوار با این دو کشور از موضوعات اساسی دیگری است که در دستور کار فوری این کشورها قرار گرفته است.

واکنش ایران

در پی آزمایشهای هسته‌ای هند و پاکستان، توجه محافل سیاسی جهان متوجه کشور ما و واکنش و سیاستهای آینده ایران گردید. چنین توجهی ناشی از چند چیز بود: نخست، آزمایشها در نزدیکی مرزهای ایران و در مناطق مجاور ایران صورت پذیرفته بود^۴ و معمولاً هر کشوری با توجه به آثار زیست محیطی چنین آزمایشهایی، سخت از خود واکنش نشان می‌دهد.^۵ دوم، در پی این آزمایشها و آثار آن در توازن راهبردی منطقه، ایران از چهار سو یعنی روسیه، ترکیه (نیروهای پیمان اتلانتیک شمالی)، خلیج فارس (نیروهای آمریکایی) و پاکستان با

قدرتهای هسته‌ای روبرو شده و در سطح منطقه نیز وجود سلاحهای هسته‌ای در هند، چین، قزاقستان و اسرائیل می‌تواند به عنوان تهدید هسته‌ای برای ایران تلقی گردد. سوم، سالهاست که ایران هدف حملات تبلیغاتی گسترده مبنی بر تلاش برای دستیابی به سلاحهای هسته‌ای قرار گرفته است و به زعم محافل مخالف، با توجه به شرایط راهبردی در منطقه، احتمالاً در عزم خود راسخ‌تر خواهد شد.

نخستین واکنش رسمی ایران نسبت به آزمایشهای هند و پاکستان به صورت ابراز نگرانی از این آزمایشها نمایان گردید. وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، در سفری به پاکستان که پیش از آزمایشهای هسته‌ای برنامه‌ریزی شده بود، مصاحبه‌ای به عمل آورد که رسانه‌های ارتباط جمعی اظهارات ایشان را به عنوان ابراز رضایت ایران از ساخته شدن «بمب اسلامی» در برابر تسلیحات هسته‌ای اسرائیل تلقی و گزارش کردند. البته خبر مزبور بعداً بعنوان برداشت نادرست از اظهارات وزیر امور خارجه عنوان گردید و گفته شد که منظور وزیر امور خارجه این بوده است که «افکار عمومی جهان اسلام که شاهد بود اسرائیل سلاح هسته‌ای تولید کرده و برخوردی از سوی آمریکا با آن نشده است این امکان را یافته است که از داشتن سلاح هسته‌ای توسط يك کشور اسلامی احساس شادمانی بکند»^۶

در پی آن، وزیر امور خارجه سفری نیز به هند داشت. این دو سفر و سفر بعدی آقای خرازی به ژنو و سخنرانی ایشان در کنفرانس خلع سلاح سازمان ملل متحد و ملاقاتهای دیگری که در جریان سفر خود به نیویورک برای شرکت در یکی از اجلاسهای سازمان ملل متحد به عمل آورد نشانگر تحركات دیپلماتیک ایران در این زمینه به شمار می‌رود.

به طور فشرده مواضع ایران را در ارتباط با تسلیحات هسته‌ای و نظام عدم گسترش سلاحهای هسته‌ای در پی آزمایشهای هند و پاکستان، بر اساس نظر مقامات رسمی به قرار زیر می‌توان جمع‌بندی کرد:

ایران سلاحهای هسته‌ای را خلاف مبانی فکری و عقیدتی خود می‌داند و از دیدگاه استراتژیک نیز سلاحهای هسته‌ای را در جهان مایه امنیت قلمداد نمی‌کند.^۷ از بُعد نظری، سلاحهای هسته‌ای ضمن اینکه يك قدرت جدی محسوب می‌شود اما برای يك کشور جهان سوم عامل قدرت و نفوذ نیست؛^۸ دستیابی به سلاحهای هسته‌ای توسط يك کشور در جهان سوم نه تنها ضریب امنیتی آن را بالا نمی‌برد بلکه پایین هم می‌آورد.^{۱۰}

در مورد نظام عدم گسترش سلاحهای هسته‌ای، ایران معتقد است که باید «يك حرکت جدی برای متوقف کردن بحران و جلوگیری از بیشتر خدشه‌دار شدن نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای انجام

آینده پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای

انفجارهای هسته‌ای هند و پاکستان ضربه‌ای اساسی به نظام موجود در زمینه جلوگیری از گسترش سلاحهای هسته‌ای در چارچوب پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای زده است.

بسیاری از صاحب‌نظران در زمینه مسائل امنیت بین‌المللی و خلع سلاح معتقدند که در پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، حقوق و الزامات قدرتهای هسته‌ای و کشورهای غیرهسته‌ای به طور متوازن تدوین نشده است. منتقدان متذکر شده‌اند که معاهده مزبور خواهان حفظ وضع موجود به نفع پنج قدرت هسته‌ای است و کشورهای غیرهسته‌ای بار اصلی تعهدات را به دوش گرفته‌اند؛ در حالی که قدرتهای هسته‌ای با قبول این تعهد که موجبات گسترش سلاحهای هسته‌ای را فراهم نسازند، در واقع نه تنها چیزی از دست نمی‌دهند بلکه در جهت منافع خود، مانع گسترش این تسلیحات که در انحصارشان است می‌شوند. همچنین، به موجب پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، قدرتهای هسته‌ای از نظارت و کنترل فعالیت‌های هسته‌ای تجاری توسط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی IAEA مستثنی شده‌اند. کشورهای غیرهسته‌ای با قبول تعهدات گسترده از جمله انصراف از هرگونه اقدام در جهت دستیابی به تسلیحات هسته‌ای و قبول نظارت و بازرسی‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بر فعالیت‌های هسته‌ای صلح آمیز و غیر نظامی خویش، در مقابل در دو ماده پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای، یعنی مواد ۴ و ۶، مهمترین اهداف خویش را در الحاق به این پیمان متبلور ساخته‌اند. در ماده ۴، قدرتهای هسته‌ای متعهد شده‌اند که به کشورهای غیرهسته‌ای عضو پیمان بهره‌وری صلح آمیز از نیروی اتم کمک و معاضدت لازم بنمایند. ماده ۶ پیمان نیز مقرر می‌دارد که: «هر يك از طرفین معاهده متعهد می‌شود که با حسن نیت مذاکرات راجع به اقدامات مؤثر در ارتباط با توقف زود هنگام مسابقه تسلیحاتی و خلع سلاح هسته‌ای، و معاهده‌ای درباره خلع سلاح کامل و عمومی تحت نظارت دقیق و بین‌المللی را دنبال نماید.»

متأسفانه باید گفت که عملکرد قدرتهای هسته‌ای در اجرای مواد ذکر شده در فوق از لحاظ کشورهای غیرهسته‌ای به هیچ وجه رضایت‌بخش نبوده است و شاید بتوان ضعف و عدم کارایی نظام کنونی منع گسترش تسلیحات هسته‌ای را ناشی از این امر دانست. توجیه کشورهایی که به اصطلاح در «آستانه» هسته‌ای شدن قرار دارند یا بالقوه هسته‌ای به شمار می‌روند روشنگر وضع فعلی است و می‌تواند راه‌گشای مسائل فعلی تلقی گردد. به طور کلی طرفداران الحاق به باشگاه کشورهای هسته‌ای بر نکات زیر تأکید می‌کنند:

۱. تسلیحات هسته‌ای برای حفظ امنیت ملی اهمیت اساسی دارد؛
۲. دارای ارزشی سیاسی است؛

شود». ۱۱ و «نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای بدون داشتن يك آینده روشن از نابودی سلاحهای هسته‌ای، نظام ناپایداری است». ۱۲. لذا «تا زمان دستیابی به محو کامل سلاحهای هسته‌ای بهترین چیزی که ما می‌توانیم داشته باشیم نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای» است. ۱۳. «نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای برای آنکه موفق باشد باید جهانشمول شود. در نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای نباید اسرائیل از حمایت آمریکا برای بهره‌برداری و دستیابی به سلاحهای هسته‌ای برخوردار باشد و ما هنوز فکر می‌کنیم که نظام عدم اشاعه موفق داریم». ۱۴. «اما این واقعیت نیز وجود دارد که نظام اشاعه نیافتن سلاحهای هسته‌ای ناپایدار است و ما باید به سمت خلع سلاح هسته‌ای پیش برویم». ۱۵. تا زمانی که به وضع مطلوب یعنی خلع سلاح هسته‌ای نایل شویم، جمهوری اسلامی ایران برای تضمین‌های امنیتی اهمیت خاصی قائل است زیرا در خاورمیانه به دلیل مخالفت برخی کشورهای هسته‌ای و حمایت از اسرائیل و برنامه‌ها و فعالیت‌های هسته‌ای مخفی و خارج از پادمانهای آن، کشورهای این منطقه نتوانسته‌اند منطقه‌عاری از سلاحهای هسته‌ای ایجاد کنند و از تضمین‌های امنیتی ناشی از آن منتفع شوند. علاوه اعطای تضمین‌های امنیتی ضمن نادیده گرفته شدن تعهدات بین‌المللی، تاکنون گزینشی بوده است. ۱۶. با توجه به تحولات اخیر اینکه چه کشورهایی بایستی تضمین بدهند سؤال بسیار حساس و بحث‌انگیزی است. ۱۷. ایران معتقد است که باید «کشورهای دریافت‌کننده این تضمینها کشورهای غیرهسته‌ای عضو پیمان عدم اشاعه سلاحهای هسته‌ای» ۱۸ باشند.

به این ترتیب، ایران که همواره پایبندی خود را به پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای نشان داده، و در حالی که این پیمان با آزمایش‌های هسته‌ای هند و پاکستان سخت آسیب‌پذیر گردیده است، بار دیگر آمادگی خود را در جهت جهانشمول کردن آن و رفع ضعف‌هایی که در ارتباط با اعمال ماده ۴ پیمان ناشی از برخورد دوگانه برخی از کشورهای هسته‌ای و غیرهسته‌ای است، اعلام نموده است. به نظر می‌رسد که لحظه حساس تصمیم‌گیری فرارسیده است. به هر حال سیاست برخی از کشورها مانند آلمان که از سویی از اجرای تعهدات خود در مورد ساخت نیروگاه هسته‌ای بوشهر به بهانه احتمال به کارگیری فن آوری مزبور در برنامه‌های تسلیحاتی ایران سر باز می‌زند و از سوی دیگر با تحویل زیردریایی ۱۹ به اسرائیل که با قصد نصب موشک مجهز به کلاهک هسته‌ای روی آنها صورت می‌پذیرد، تناقضی را آشکار می‌سازد. در مجموع، این‌گونه عملکردها تأثیر منفی بر نظام منع گسترش سلاحهای هسته‌ای دارد و باید جدا از آن پرهیز شود. ۲۰

۳. حتی حالت ابهام از لحاظ هسته‌ای در مورد کشورهای آستانه دارای مزایای نسبی است؛

۴. بهره‌وری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای با توجه به ملاحظات منع گسترش تسلیحات هسته‌ای دچار رکود می‌گردد.^{۲۱}

گذشته از نکات ذکر شده، سیاست‌های هسته‌ای قدرتهای هسته‌ای از دو طریق اثر منفی بر نظام منع گسترش تسلیحات هسته‌ای داشته است. اول، تأکید این کشورها بر نقش تسلیحات هسته‌ای در سیاست خارجی‌شان و تداوم دکترین بازدارندگی هسته‌ای در طرح‌های استراتژیک خود که با وجود خاتمه یافتن جنگ سرد و فروپاشی نظام دوقطبی در جهان ادامه یافته است. در این مورد قدرتهای هسته‌ای نتوانسته‌اند توجهات منطقی و قابل قبول برای حفظ و تداوم سیاست تسلیحات هسته‌ای خود ارائه کنند. دوم، قدرتهای هسته‌ای در پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای از امتیازات ویژه‌ای برخوردار گردیده‌اند که این امر همراه بانفوذی که کشورهای مزبور در مجامع بین‌المللی بویژه به‌عنوان اعضای دائمی شورای امنیت سازمان ملل متحد اعمال می‌نمایند عملاً داشتن سلاح‌های هسته‌ای را به عنوان کارت ورود به باشگاه قدرتهای بزرگ در آورده است.

سیاست‌های آینده

نشود، با کمال تأسف در آینده شاهد آزمایش‌های هسته‌ای دیگری خواهیم بود. چنین به نظر می‌رسد که در این مرحله کشورها با توجه به روند تقویت یا ضعف نظام منع گسترش به دو مدل ژاپن یا فرانسه گرایش خواهند یافت. چنانچه ضعف و ناپایداری در نظام منع گسترش به وجود آید، کشورهایی که از فن آوری و توانایی‌های لازم دیگری برخوردارند به سمت مدل فرانسه یعنی قبول تمام هزینه‌های مختلف و جنبی برای تبدیل شدن به یک قدرت هسته‌ای میل خواهند کرد و شاید هند را بتوان پیش‌آهنگ این دسته از کشورها به‌شمار آورد. البته بروز چنین وضعی برخلاف دهه ۱۹۵۰ و مورد فرانسه احتمالاً جنبه فراگیری بیشتری خواهد داشت و همان‌طور که در مورد هند شاهد رقابت سریع پاکستان بودیم، چنانچه آسیب‌های وارد بر نظام منع گسترش کنترل نگردد، احتمال پیروی کشورهای دیگر از این مدل می‌رود.

در مدل ژاپن، کشورهای دارنده فن آوری‌های لازم هسته‌ای به علت داشتن امنیت لازم و امکانات برخورداری از نیروی هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز، از جمله طرفداران ابقاء و تعمیم نظام منع گسترش می‌باشند. به نظر می‌رسد که تنها راه تشویق و ترغیب کشورهای مختلف به مدل ژاپن اجرای دقیق مفاد پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای بویژه اجرای برنامه زمانبندی شده خلع سلاح کامل هسته‌ای و ارائه کمک‌های لازم در جهت بهره‌برداری صلح‌آمیز از نیروی اتم به کشورهای غیرهسته‌ای است.

یادداشتها

۱. رجوع شود به: Nasser Saghafi - Ameri, "Prospects for Disarmament after the Cold War", in *Military Doctrine and Military Reconstruction in Post - confrontational Europe*, International Forum - Charles University, Prague, 15-17 April, 1993, p.215.
۲. شدت رقابت پاکستان با هند به حدی است که یکی از مقامات عالی‌رتبه پاکستان در پاسخ به سئوالی مبنی بر اینکه چرا پاکستان در برابر پنج آزمایش هسته‌ای هند مبادرت به ششمین آزمایش نموده، اظهار داشت که یک آزمایش اضافی در پاسخ به آزمایش هسته‌ای هند در سال ۱۹۷۴ بوده است!
۳. رجوع شود به: V.D. Chopra, "Geopolitical Importance of Afghanistan", in *Afghanistan and Asian Stability*, edited by V.D. Chopra, Gyan Publishing House, New Delhi, 1998, p.35.
۴. آزمایش‌های هسته‌ای هند در منطقه راجستان و آزمایش‌های پاکستان در بلوچستان در فاصله ۵۰ کیلومتری مرز ایران انجام شده است.
۵. برای مثال استرالیا و نیوزیلند به آخرین آزمایش‌های هسته‌ای فرانسه که در جزایر مرجانی واقع در اقیانوس کبیر انجام شد سخت اعتراض کردند.
۶. مصاحبه معاون حقوقی و بین‌المللی وزارت امور خارجه - روزنامه اطلاعات - ۱۳۷۷/۴/۱۴ - صفحه ۳.

واکنش بین‌المللی در ارتباط با آزمایش‌های هسته‌ای هند و پاکستان در نخستین مرحله با اقدامات کنترل بحران و به صورت تشکیل اجلاس‌های رسمی و غیررسمی بین‌المللی نمایان شده است. با شروع عصر اتمی در سال ۱۹۴۵ و حمله اتمی به شهرهای هیروشیما و ناگازاکی، جهان وارد مرحله تازه‌ای شد که ابعاد نظامی آن یعنی مسابقه تسلیحات هسته‌ای در چارچوب روابط دایبلوک شرق و غرب و دکترینهای نظامی آنها محدود گردید. بر اساس نظام سلسله مراتبی که در هر دایبلوک وجود داشت، جایگاه کشورها مشخص و معلوم بود ولی با فروپاشی نظام دوقطبی و به هم خوردن معادلات راهبردی در سطح منطقه‌ای و جهانی، الزامات جدیدی در مورد ارزیابی مقام و موقعیت کشورها در جهان به وجود آمد. آنچه مسلم است، تسلیحات هسته‌ای از لحاظ کاربرد نظامی و دکترینهای نظامی امکانات و محدودیت‌های ویژه خود را دارد. پرسش اساسی این است که در آینده تا چه حد به این تسلیحات به عنوان ابزار اعمال قدرت و چانه‌زنی بها داده خواهد شد؟

نظام منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای در سال‌های اخیر تحت تأثیر شرایط جدید بین‌المللی و سیاست قدرتهای هسته‌ای با ضعف‌هایی روبه‌رو شده است و چنانچه تمهیدات لازم برای برطرف ساختن عواملی که به ناپایداری این نظام می‌انجامد اتخاذ و به مورد اجرا گذاشته

روزنامه اطلاعات مورخ ۱۳۷۷/۳/۳۱ - صفحه ۱۲.

۱۷. همان.

۱۸. همان.

۱۹. رجوع شود:

Executive Intelligence Review, Weekly News letter, Volume 12, No. 28, July 9, 1998.

۲۰. منبع شماره ۱، صفحه ۲۱۶.

۲۱. رجوع شود به:

Jozef Goldblat, "The Nuclear Non - Proliferation Imparative" in Arms and Disarmament, edited by M. The, Si-pri, 1986, p. 335.

۷. همان.

۸. همان.

۹. همان.

۱۰. همان.

۱۱. همان.

۱۲. همان.

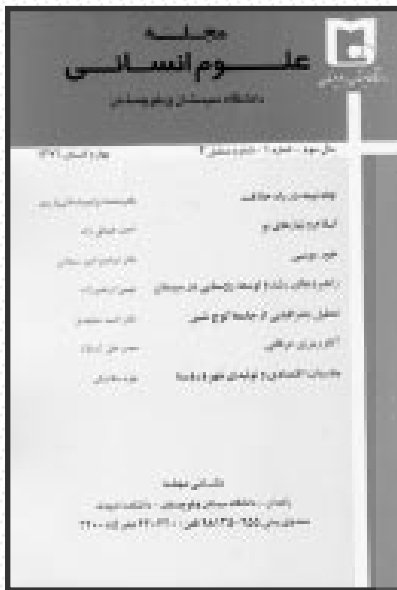
۱۳. همان.

۱۴. همان.

۱۵. همان.

۱۶. سخنرانی دکتر جواد ظریف، معاون امور حقوقی و بین المللی

وزارت امور خارجه در کنفرانس خلع سلاح ژنو در تاریخ ۱۳۷۷/۳/۲۸.

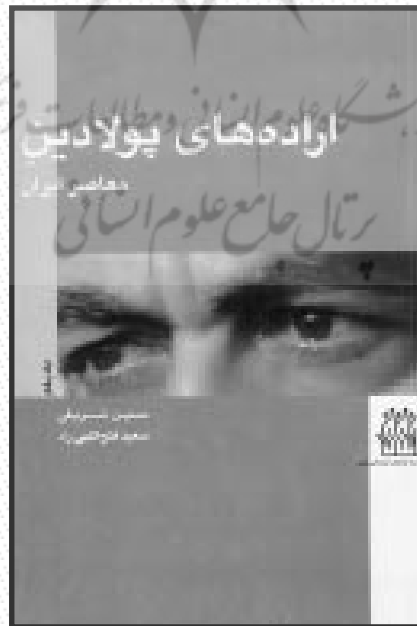

مجله علوم انسانی

سال سوم - بهار و تابستان ۱۳۷۶
دانشگاه سیستان و بلوچستان

اراده‌های پولادین معاصر ایران

حسین شریفی - سعید فتح‌اللهی راد
مؤسسه فرهنگی انتشاراتی وثقی
بها ۱۱۵۰ تومان

تعريفات

فرهنگ اصطلاحات معارف اسلامی
میر سید شریف جرجانی
ترجمه حسن سید عرب / سیما نوربخش
نشر و پژوهش فرزانه روز
بها ۸۰۰ تومان